

O'RTA OSIYO XALQLARINING ENG QADIMGI CHOLG'ULARI

Xujayeva Nasiba Qarshiboy qizi

ORCID: 0009-0009-8565-6191

E-mail: xojayevanasiba921@gamil.com

O'zbekiston Finlandiya Pedagogika instituti

Amaliy matematika va fizika fakulteti tyutori

ANNOTATSIYA

Maqola qadimda O'rta Osiyo xalqlari tomonidan qo'llanilgan eng qadimiy cholg'u asboblari o'rganishga bag'ishlangan. Muallif mintaqadagi musiqa asboblari tarixi va evolyutsiyasini kuzatish uchun arxeologik topilmalar va yozma manbalarni ko'rib chiqadi. Maqolada turli xil asboblari, jumladan torlar, shamollar, zarbli cholg'ular va idiofonlar muhokama qilinadi. Marosimlar va xalq sayillarida ishlatiladigan asboblarga alohida e'tibor beriladi. Maqolada, shuningdek, Markaziy Osiyoning qadimiy cholg'u asboblari Yaqin Sharq, Hindiston va Xitoy kabi boshqa mintaqalarda musiqa rivojiga ta'siri ham o'rganiladi. Muallif O'rta Osiyo xalqlari cholg'u asboblari ko'plab madaniyatlar musiqa an'analari shakllanishida muhim rol o'ynagan, degan xulosaga keladi. Xulosa qilib aytganda, maqolada qadimiy cholg'u asboblari qimmatli madaniy meros sifatida asrab-avaylash ushbu sohada keyingi tadqiqotlarni olib borishga chaqiradi.

Kalit so'zlar: musiqa, cholg'u asbobi, Sharq, O'rta Osiyo, ijrochilar, sozanda.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена изучению древнейших инструментов, которыми в древности пользовались народы Средней Азии. Автор рассматривает археологические находки и письменные источники, чтобы проследить историю и эволюцию музыкальных инструментов в регионе. В статье обсуждаются различные инструменты, включая струнные, духовые, ударные и идиофоны. Особое внимание уделяется инструментам, используемым в ритуалах и народных гуляниях. В статье также исследуется влияние древних инструментов Центральной Азии на развитие музыки в других регионах, таких как Ближний Восток, Индия и Китай. Автор приходит к выводу, что инструменты народов Средней Азии сыграли важную роль в формировании музыкальных традиций многих культур. Таким образом, в статье сохранение древних инструментов как ценного культурного наследия призывает к дальнейшим исследованиям в этой области.

Ключевые слова: музыка, музыкальный инструмент, Восток, Средняя Азия, исполнители, музыкант.

ABSTRACT

The article is devoted to the study of the most ancient instruments used by the peoples of Central Asia in ancient times. The author examines archaeological finds and written sources to observe the history and evolution of musical instruments in the region. The article discusses a variety of instruments, including strings, winds, percussion instruments, and idiophones. Special attention is paid to the tools used in ceremonies and folk sayings. The article also explores the influence of the ancient instruments of Central Asia on the development of music in other regions, such as the Middle East, India and China. The author concludes that the instruments of the peoples of Central Asia played an important role in the formation of musical traditions of many cultures. In conclusion, in the article, the preservation of ancient instruments as a valuable cultural heritage calls for further research in this area.

Keywords: *music, musical instrument, East, Central Asia, performers, musician.*

KIRISH

Musiqqa insoniyat madaniyatining ajralmas qismidir va uning tarixi ming yillarga borib taqaladi. Sivilizatsiyalar chorrahasida joylashgan Markaziy Osiyoda qadim zamonlardan boshlangan boy va rang-barang musiqqa an'analari mavjud. Arxeologik qazishmalar va yozma manbalar O'rta Osiyo xalqlari hayotida musiqaning qadim zamonlardan buyon muhim o'rin tutganligini ko'rsatadi. Bu hududda topilgan qadimiy musiqqa asboblari bizga o'tmishda mavjud bo'lgan musiqqa madaniyati va texnologiyasi haqida tushuncha beradi.

Ushbu maqolada biz Markaziy Osiyo xalqlarining qadimiy musiqqa asboblarini ularning dizayni, materiallari va akustik xususiyatlarini hisobga olgan holda o'rganamiz. Shuningdek, biz ularning turli madaniy sharoitlarda qo'llanilishi va boshqa mintaqalarda musiqqa rivojiga ta'sirini muhokama qilamiz.

Markaziy Osiyoning qadimiy cholg'u asboblarini o'rganish nafaqat bu hudud musiqqa madaniyatining boy tarixini ochib beradi, balki madaniy xilma-xillik, turli sivilizatsiyalarning asrlar davomidagi o'zaro ta'siri haqida qimmatli ma'lumotlar beradi.

MAVZU YUZASIDAN ADABIYOTLAR TAHLILI

O'rta Osiyo xalqlari musiqqa madaniyatining qadimiy tarixi doimo cholg'u asboblari bilan bog'liq bo'lib, ularning tasvirlari qoyatosh rasmlari, uy-ro'zg'or buyumlari, hashamatli buyumlar, tasviriy san'at va me'morlik yodgorliklarida qayd etilgan. Markaziy Osiyo respublikalari hududidagi arxeologik topilmalarga ko'ra, mukammal cholg'u asboblari tasvirlari cholg'u asboblari qoldiqlari va cholg'u

musiqasining qadimgi asrlardan to hozirgi kungacha bo‘lgan katta tarixiy taraqqiyot jarayonidan dalolat beradi [1].

Mashhur “Qobusnoma” kitobida ham san’at qoidalariga bag‘ishlangan alohida bob bor. Zaminimizda olib borilgan tarixiy qazishmalar natijasida topilgan cholg‘u asboblari dutor, surnay, ko‘nun, toshga o‘yib ishlangan qoyatosh tasvirlari mamlakatimizda sahna san’ati qadimdan taraqqiy etganidan dalolat beradi. Tuprokkal hududidan topilgan ikkita torli cholg‘u (miloddan avvalgi [^]-III asr) dutor, dombra va kubiz shaklida takomillashtirilgan, demak, ular qadimgi davrga mansub dir [2]. O‘zbek musiqasi tarixining qimmatli manbalaridan biri Darvish Alining “Musiqqa haqida risolasi”dir. Darvish-Ali tarixiy cholg‘u asboblarni o‘rganadigan cholg‘u asboblari bo‘limi katta qiziqish uyg‘otadi. Muallifning yozishicha, rubob sulton Muhammad Xorazmshoh davrida keng tarqalgan [3].

Xalq cholg‘u asboblari uzoq o‘tmishda paydo bo‘lgan. Mavjud ma’lumotlarga ko‘ra, birinchi musiqqa asboblari dunyoda miloddan avvalgi 13-ming yillikda paydo bo‘lgan. Birinchi marta zarbli cholg‘u asboblari musiqada paydo bo‘lgan. Chunki eng qadimiy asar kuyi bevosita asarning ritmik tuzilishi bilan bog‘liq.

Keyin zarbli asboblar paydo bo‘lishi. Ijrochilar ovozsiz ritmni ta’kidlab, zarbli asboblarning ta’sirini kuchaytirdilar. Malumotlarga ko‘ra O‘rta Osiya hududiga ham zarbli asboblar Hindistondan kirib kelgan. Keyinchalik xalq hunarmandlari qamish yoki bambukdan marmotlar, hushtaklar, biroz vaqt o‘tgach – nay (bo‘ylama, ko‘ndalang, ko‘p qavatli), hushtak, boshhoq, chiltor (arp, lira) va sitaralar yasadilar. Vaqt o‘tishi bilan u asboblarda yanada rivojlangan (ko‘p qatlamli, shuningdek, zamonaviy ko‘p tishli). Keyinchalik torli va torli kamonli cholg‘u asboblari paydo bo‘ldi. Ular saroy marosimlarida va harbiy yurishlarda ishlatilgan.

O‘zbek xalq cholg‘u asboblari qadimgi Sharq madaniyatida rivojlangan. Ular ko‘p asrlik rivojlanish davomida o‘zlarining xususiyatlarini va tovush tonalligini saqlab qoldilar. O‘ziga xos tuzilishi tufayli nay, surnay, tanbur, dutor, rubob, g‘ijjak, qobuz an’anaviy shakllarda bizgacha yetib kelgan.

O‘tgan asrning 30—40-yillarida tashkil etilgan arxeologik ekspeditsiyalar (S.L.Tolstov, V.Avyatkin, Masson va boshqalar rahbarligida) O‘rta Osiyo madaniyatini, jumladan, xalq cholg‘u asboblarni o‘rganishda qimmatli bilimlarga ega bo‘ldi. Madaniy yodgorliklar topildi, ularda ijrochilarning cholg‘u asboblari nay, rubobsimon cholg‘u, hozirgi doirani eslatuvchi do‘mbira va shunga o‘xshash cholg‘u asboblari tasvirlangan. Bular Afrosiyob, Tuprokkala, Ayratam (Ayratam frizi deb ataladigan) kabi shaharlarda topilgan sopol idishlardan yasalgan haykalchalardir. Ularda turli cholg‘u asboblari: lavta, tanbur, rubasimon cholg‘u, kanun, ud, rud, shemane, chag‘ona, chiltor, nay, burgu, surnai, karnay, doira tasvirlangan.

Xalq cholgʻu asboblari Oʻrta Osiyo aholisi hayoti va ijodiga kirib keldi va insoniyat faoliyatining ajralmas qismiga aylandi. Keng koʻlamdagi xalq marosimlarida, oilaviy bayramlarda qoʻshiq va kuylar ijro etilganini bilamiz. Bayramlar koʻproq yil fasllari bilan bogʻliq. “Navroʻz”, “Lola sayli”, “Xosil fasli”, “Qovun sayli”, “Uzum sayli” kabi mavsumiy bayramlar Markaziy Osiyoda keng tarqalgan.

Bunday ommaviy bayramlarni xalq musiqa ansambllari, xonanda va solistlar, shuningdek, raqqosalarsiz tasavvur qilish qiyin boʻlgan. Bayram va madaniy marosimlarda karnay, surnay, doira, nogʻora va chindul kabi cholgʻu asboblari, zarbli cholgʻu asboblari keng qoʻllanilgan.

Oʻrta asrlar musiqa ijrochilik madaniyatining oʻziga xos xususiyatlaridan biri shundaki, sozandalar musiqa asboblarning bir nechta turlariga ega boʻlibgina qolmay, balki oʻzlari ham musiqa bastalaganlar. Musiqachilar ham oʻz davrining yetuk sozandalari va shoirlari boʻlgan. Oʻrta asrlarda musiqiy ixtisoslashuv maxsus musiqa ustaxonalarining paydo boʻlishiga olib keldi.

Sharq xalqlari musiqa merosining mugʻom, dasgox, navba, ragʻa kabi eng murakkab toifalari avloddan-avlodga ogʻzaki tarzda oʻtib kelgan. Tarixiy manbalar, mashhur ustalarning fikr-mulohazalari va ilmiy tadqiqotlariga koʻra, XIII-XVIII asrlarda Oʻrta Osiyo, Xuroson va Ozarbayjon xalqlari musiqasida oʻn ikki (duvozd) maqom mavjud boʻlgan

Hozirgi Qozogʻiston va Oʻrta Osiyo hududida yashagan qadimgi xalqlar eramizdan avvalgi 1-ming yillik oʻrtalaridan boshlab jamoalar tashkil qilib, oʻtroq shahar hayotiga oʻtib, bir qancha davlatlarni vujudga keltirgan. Ulkan hududda chorvachilik bilan shugʻullangan xalqlar mavjudligidan esa Yevropa va Osiyo kesishgan joyda koʻchmanchilar sivilizatsiyasi rivojlanib, oʻziga xos sanʼat va madaniyat vujudga kelgan. Tarixdan maʼlumki, sivilizatsiyalar oʻrtasidagi bunday almashuv va oʻzaro taʼsirlar uzluksiz sodir boʻlgan [6].

Oʻrta Osiyo xalqlari cholgʻu asboblarni chuqur oʻrganish bilan shugʻullangan Vizgo oʻzining “Oʻrta Osiyo cholgʻu asboblari” nomli fundamental tarixiy ocherklarida qadimgi cholgʻu asboblari, suyak, loydan yasalgan buyumlar tarixi haqida soʻz yuritadi. Iskandar Zulqarnayn qoʻshinlari Oʻrta Osiyoni bosib olgan davrda bir paytlar shahar madaniyati gullab-yashnagan hozirgi Samarqand shahri hududidan Afrasiyob qadimiy manzilgohida olib borilgan qazish ishlari davomida juda koʻp terakota figuralari topilgan. Muallif aniq manbalarga tayanib, oʻsha muhitda musiqa madaniyatiga alohida eʼtibor berilganligini taʼkidlaydi. Muallif ushbu tarixiy manzilgohdan topilgan puflama cholgʻu asboblari haqida soʻz yuritar

ekan, shunday yozadi: “Afrasiyob terakotasida o‘ziga xos naqshli nay asboblari ham bor [6]. Ehtimol, ular puflash uchun yon “novda” (quvur) va bir nechta o‘yn teshiklari bo‘lgan, ya’ni asboblar, okarina shaklidagi asboblar yoki oddiy hushtaklar (shuningdek, okarina shaklidagilarga tegishli) bo‘lgan. Oxirgi turdagi, lekin boshqa shakldagi (odatda qush yoki hayvon shaklida) asbob hozirgacha turli xalqlar tomonidan bolalar o‘yinchog‘i sifatida ishlatiladi, bu bir yoki ikkita o‘yin teshigi bo‘lgan loydan yasalgan (keramika) hushtakdir. Aytish mumkinki, o‘sha paytda bu turdagi asboblar bolalarning o‘yin-kulgi uchun emas, balki boshqa murakkablari bilan bir qatorda tantanali marosimlar uchun mo‘ljallangan edi” [3, 26].

Ayniqsa, muallif bu yerda juda ko‘p uchraydigan terakota figuralari, loydan yasalgan cholg‘u asboblari tasvirlangan buyumlarni Sharqiy Turkistonda (hozirgi Xitoy, SHUAR) olim topib olgan qadimiy ma’lumotlar bilan paradigmada ko‘rib chiqishi mantiqan to‘g‘ri. Buyuk Ipak yo‘lida joylashgan ikki manzilgohda topilgan meros o‘rtasidagi bog‘liqlikning aniqlanishi biz uchun qiziq va qimmatli ma’lumot bo‘ldi. Chunki bu makonda joylashgan shahar va qishloqlarda yashagan xalqlar hayotida ularning mavjudligini inkor etib bo‘lmaydi.

Shu va boshqa manbalarda Xitoyda keng tarqalgan surnay (suona) cholg‘u asbobi, kalta uzilgan barbap (pipa) qadimgi turkiy xalqlardan kelib chiqqanligi aytiladi. Aytaylik, zamonaviy sharq olimlari o‘sha davrda ham qo‘shni davlatlar va yirik qabilalar o‘rtasida o‘zaro almashinuv va aloqalar mavjud bo‘lganligini alohida ta’kidlaydilar [10, 2, 3]. Albatta, qo‘shni davlatlar o‘rtasidagi qadimdan boshlangan bunday aloqalar, boshqa madaniy aloqalar va o‘zaro ta’sirlar cholg‘u asboblarining geografik jihatdan ommalashishiga ham xizmat qilgan. Bu haqda Xitoydagi tarixiy vatani uyg‘ur xalqining san’ati va madaniyati tarixi bo‘yicha tadqiqot olib borayotgan san’atshunoslik fanlari doktori T.Alibaqiyeva “Ipak yo‘li moddiy madaniyat yodgorliklari va musiqa xronikasi” maqolasida aytib o‘tadi. O‘rta Osiyoning uyg‘ur musiqa san’ati to‘g‘risida” nomli asarida Xotan vohasidagi Yotkan manzilidan topilgan terakotadan yasalgan miniatyura figuralari bilan Afrasiyob o‘lkasidan topilgan cholg‘u cholg‘usi chalayotgan odamlar tasvirlangan terakota figuralari o‘rtasidagi bog‘liqlikni alohida qayd etadi. Unda u shunday deb yozadi: “Eng ko‘p – bu musiqa chalayotgan maymunlar va buffonlarning terakotalari. Antropomorfik fazilatlarga ega va tumor ramzi bo‘lgan maymunlar uzun va qisqa lavtalar, arfalar, naylar, chig‘anoqlar, bo‘ylama, ko‘ndalang va ko‘p naylar, (bizning kursiv G.D.) turli nog‘oralarda chaladi [1]. Bu bayonot o‘sha davrda xalqlarimiz o‘rtasida hamon ancha yaqin integratsiya mavjud bo‘lganidan dalolatdir.

O‘rta Osiyo (Afrasiyob) hududidan topilgan, antik davrning so‘nggi davridagi okarinaga o‘xshash asbobni bugungi kunda shu davrgacha topilgan yagona noyob

namuna deb hisoblash mumkin. Bunday meros Buyuk ipak yo'lida joylashgan, Amudaryo va Sirdaryo sohilidagi O'tiror, Turkiston (Yassi), Taraz, Mankent va boshqalar kabi gullab-yashnayotgan shahar madaniyatiga ham xos, deb hisoblaymiz. Vaqtlar mamlakatimizning markaziy va janubiy qismlarida yirik savdo markazlari bo'lgan. Sharq va G'arbni bog'laydigan, bir-biriga yaqin joylashgan, rivojlangan savdoga mos shaharlarda Afrasiyobdan topilgan sopol namunalarida tasvirlangan qadimiy musiqa asboblari bo'lishi mumkin.

Bu fikrni Z.Jakishevaning "Qozoqlarning an'anaviy cholg'u asboblari" kitobida keltirgan ma'lumotlari bilan asoslab beradigan bo'lsak, u holda: "Orol dengizining janubida joylashgan Xorazmning qadimiy hududi, shuningdek, ko'chmanchilar yashagan aholi punktlari va o'troq qozoqlar yashagan, qadimgi sivilizatsiya maskani hisoblanadi. Bu hududdan topilgan, qo'lida do'mbra tutgan sak jangchisining terakota figurasi, "Qo'y yiqilgan shahar" ("Qo'y qirilgan qal'a") kabi aholi punktlaridan topilgan qadimgi turkiy davr merosiga oid terakota figuralari.), "Yer shahri" ("Yer shahri" ("Qo'y qirilgan qal'a") Topirak qal'a"), "Shahar-bozor" ("Bozor qal'a") V-VIII asrlarga oid arxeologik topilmalar orasida qimmatli meros hisoblanadi. Usti qavariq shlyapa kiygan sak odamining tashqi ko'rinishi, dombrani tutish uslubi, dombrasining shakli va kiyimining hozirgi qozoq kiyimiga yaqin bo'lishi bu gapni yanada yaqqol isbotlaydi.

Sharqiy Turkistonning Xo'tan vohasidagi Qumrabot qabridan topilgan sazchere (taushun) surati keltirilgan [2]. Milodiy 6—7-asrlarda paydo bo'lgan bu madaniy meros "Sin Szyan madaniy va tarixiy yodgorliklarining yirik albomi"da (Ven Vu Gu Chji Da Gun 1999, 47-bet) nashr etilgan. Bu yerda zamonaviy sazsiiray cholg'usi bilan o'xshashlik va farqlar bor. Cholg'u asbobi mushtdek o'lchamdagi yumaloq korpusga, shuningdek, tovush chiqarish uchun teshiklarga ega. Lekin sazsiiray cholg'udan farqi shundaki, labga keltiriladigan teshik tananing o'zidan emas, balki maxsus nay orqali chiqadi. Bunday tashqi ma'lumotlarga ega bu asbob Xitoyda keng tarqalgan va ko'p asrlik tarixga ega bo'lgan Xun cholg'usining tuzilishiga mos kelmaydi. Tashqi ko'rinishi qush konturiga o'xshagan bu cholg'uning bo'yni, dumi okarina kabi qozoq cholg'u asboblari ichida bu qimmatbaho meros sazsiiraydan ko'ra tastauiik yoki qussairauik kabi cholg'u asboblariga ko'proq o'xshaydi.

O'rta Osiyoning qarindosh xalqlarining cholg'u asboblarini sinchiklab o'rgangan olim T.Vizgoning yuqorida havola sifatida keltirilgan yirik tadqiqotida qo'shni mamlakatlarning cholg'u asboblari haqida ko'plab ma'lumotlar olish mumkin. Turli davrlardagi xalqlar, ya'ni: miloddan avvalgi o'rta asrlar, milodiy o'rta asrlar, so'nggi bir necha asrlar. Bu hududda, bitta terakota haykalida okarinaga

o‘xshash puflama asbobi haqida ma’lumot mavjud. Bu haqdagi ma’lumotlar Ermitaj kolleksiyalarida topilgan, bu taxminan miloddan avvalgi 1-asr va milodiy 3-asrlarda yasalgan, okarinaga o‘xshash puflama cholg‘u chalayotgan musiqachi ayolning silueti bo‘lib, qadimgi Afrasiyob qoldiqlaridan topilgan, Bu qo‘shni mamlakatlarda topilgan va yaxshi saqlangan qadimiy cholg‘u asboblari tarixi haqida ma’lumot beruvchi manbalardan biridir [3]. Albatta, bu xulosa Gregorian tizimidan bir necha asrlar oldin va keyingi bir necha asrlarni qamrab olgan ellin davrida ishlatilgan asboblari haqida hikoya qiladi. E’tibor bering, ushbu vositalarning turlariga, ularning qo‘llanish doirasiga qarab, yuqorida muallif tomonidan berilgan taxminlarga ko‘ra, ularni ikki guruhga bo‘lish mumkin. Ular, birinchidan: Birinchisi qo‘llanish doirasiga ega, faqat sof aristokratik saroy musiqasini ijro etuvchi musiqqa asboblari tarkibiga kiruvchi turdagi tarqatish. Ikkinchi guruhga esa ma’lum miqdordagi teshiklari bo‘lgan o‘yinchoq asboblari deb nomlanuvchi asboblari kiradi, bu teshiklardan musiqqa asbobiga qaraganda bir nechta turli xil tovushlarni chiqaradi. Qozoqning Uskirik, Tastauyk, Uildek, Kusayrauik kabi puflama asboblari bu ikkinchi guruhni tashkil qiladi. Respublikamizning butun hududida bu guruhning cholg‘u asboblari turli materiallardan yasalgan bo‘lib, aholi o‘rtasida turli nomlar bilan, turli tuzilish shakllari bilan tez-tez uchraydi. Bu vositalar uzoq izlanishlar natijasida topilgach, xalq orasida yetarlicha faol targ‘ibot ishlari olib borilmayotganligi, qo‘llash sohasi yetarli darajada tatbiq etilmaganligi sababli ular yanada rivojlanmagan. Binobarin, bugungi kunda qozoq cholg‘u asboblari ichida faqat okarinaga o‘xshash sazsirnay alohida to‘laqonli, qo‘llanish doirasi keng bo‘lgan cholg‘u hisoblanadi.

MUHOKAMA

Ko‘rinib turibdiki, odamlar tosh va loydan yasalgan puflama asboblardan, er yuzidagi eng qadimgi musiqqa asbobi hisoblangan. Miloddan avvalgi 2500 yil muqaddam foydalanilgan, Eron poytaxti Tehrondagi Milliy muzeyda eksponat sifatida saqlanayotgan okarina tipidagi puflama cholg‘u asbobi dunyodagi eng qadimiy asboblardan biri, yapon cholg‘usi hisoblanadi. Ko‘p asrlik tarixga ega bo‘lgan Uzoq Sharqda “tan” nomi ostida topilgan okarinaga o‘xshash puflama asbobining qadimiy namunasi deb hisoblash mumkin.

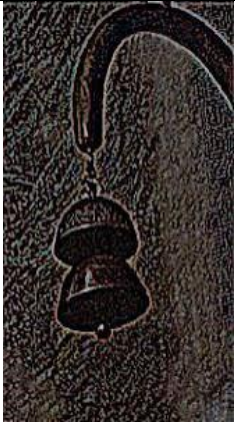

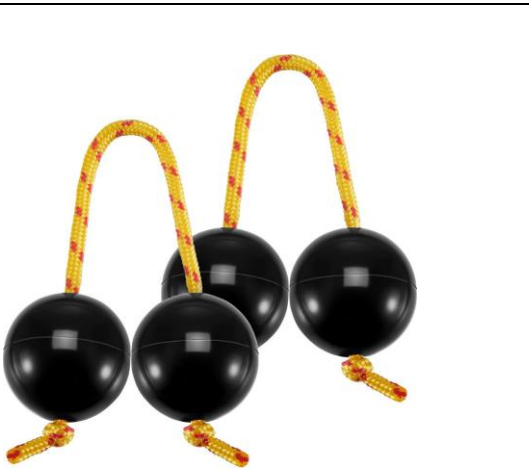
Hamma davrlarda ham insonlar umrining bir qismini madaniyatga bag‘ishlagan. Shunday qilib, ko‘chmanchi turmush tarzi va turli og‘ir davrlarga qaramay, O‘rta Osiyo aholisi o‘z musiqqa madaniyatini asrlar davomida taraqqiyotini olib borgan. Milliy cholg‘u asboblari bundan 100 va 200 yil xalqlarining oldingi shaklda deyarli zarbli asboblari p saqlanib qolgan. Bugun O‘zbekiston, Tojikiston va Qirg‘iziston xalqlari Markaziy Osiyoga xos noyob cholg‘u asboblari eshitishlari, chalishlari yoki qo‘llarida ushlab turishlari o‘rta Osiyo xalqlarining eng qadimiy cholg‘u

asboblaridan meros bo‘lib qolgan. Arxeologik qazishmalar va yozma manbalar O‘rta Osiyo xalqlari hayotida musiqa qadim zamonlardan buyon muhim o‘rin tutganligini ko‘rsatadi. Turli xil musiqa asboblari topilgan va ular turli xil kontekstlarda, jumladan marosimlar, bayramlar va kundalik hayotda ishlatilgan.

1-jadval: O‘rta Osiyoda tarqalgan turli xil qadimiy musiqa asboblari.

№	Cholg‘ular	Tuzilishi	Tarqalishi
1.		<p>Chang: Uzun va nok shaklidagi torli cholg‘u.</p>	<p>Qadimgi Xorazm va Baqtriyada mashhur bo‘lgan.</p>
2.	 <p><small>Kyl Kobyz, davlat 1940 Kulshady Ermatov, 2003 Majlislaridagi qadimiy asboblardan biri. Birligimiz Sarlavbasini, maktab Diyordunim uchi bo'ldi.</small></p>	<p>Rubob: Ikki torli, arab tilidagi rubobga o‘xshash kamonli asbob. O‘rta Osiyoda keng tarqalgan bo‘lib, xalq musiqasida qo‘llanilgan.</p>	<p>Hozirgi Tojikiston hududida</p>
3.		<p>Karnay Harbiy paradlarda signal berish va unga hamrohlik qilish uchun ishlatiladigan uzun metall turba.</p>	<p>Qadimgi Xorazm</p>

4.		<p>Surnay: Qoboyaga oʻxshash qoʻsh qamishli yogʻoch nafasli asbob. U xalq musiqasida keng tarqalgan boʻlib, kuy va raqslarni ijro etish uchun ishlatilgan.</p>	<p>Qadimgi Movarounnahr</p>
5.		<p>Fleyta Oltita oʻynash teshigiga ega yogʻoch yoki suyak nay. U marosim musiqasidan tortib, xalq qoʻshiqclarigacha boʻlgan turli musiqiy janrlarda qoʻllanilgan.</p>	<p>Afrika qitʻasidan kirib kelgan</p>
6.		<p>Dole-Darbuka :Oʻrta Osiyoda keng tarqalgan ikki tomonlama baraban Raqslar, qoʻshiqlar va marosimlar uchun hamroh sifatida ishlatiladi.</p>	<p>Hindistondan kirib kelgan</p>
7.		<p>Pukor: Ritual va harbiy musiqada qoʻllanilgan bir juft mis zar.</p>	<p>Ozarbayjon</p>

			
8.		Zang Xabar berish va diniy marosimlar uchun ishlatiladigan metall gong.	Arabiston hududidan kirib kelgan
9.		Zanburak Bir-biriga ulangan bir nechta disklardan tashkil topgan metall asbob. Disklar aylanganda, ular qo'ng'iroq tovushini yaratadilar.	Hozirgi Qozog'iston
10.		Kashtak: Ritm hosil qilish uchun bir-biriga urilgan bir juft yog'och tayoq. Xalq musiqasi va raqslarida ishlatiladi.	Hozirgi Tojikiston

11.		<p>Trung Kichkina metall qo'ng'iroq, bezak sifatida va marosimlarda ishlatilgan.</p>	<p>Hozirgi Vyetnam hududidan kirib kelgan</p>
-----	---	--	---

Markaziy Osiyo xalqlarining bu qadimiy cholg'u asboblari bu hududda ko'p asrlar davomida mavjud bo'lgan boy va rang-barang musiqa madaniyatidan dalolat beradi. Ular nafaqat qimmatli madaniy meros, balki o'tmish bilan bugungi kunni bog'lab, zamonaviy musiqa san'atida qo'llashda davom etmoqda.

XULOSA

O'rta Osiyo xalqlarining qadimiy cholg'u asboblarni o'rganish bu hududning boy musiqa tarixi va madaniy rang-barangligini ochib beradi. Arxeologik topilmalar va yozma manbalar musiqa san'atining ko'p asrlar davomida O'rta Osiyo xalqlari hayotida muhim o'rin tutganligidan dalolat beradi.

Tor, shamol, zarbli cholg'u kabi qadimiy cholg'u asboblari qadimgi ustalarning mahorati va zukkoligini namoyish etadi. Ushbu asboblarning turli xil kontekstlarda, jumladan marosimlarda, bayramlarda va kundalik hayotda ishlatilgan.

O'rta Osiyoning qadimiy cholg'u asboblarni ta'sirini Yaqin Sharq, Hindiston, Xitoy kabi ko'plab boshqa mintaqalar musiqa an'alarida ham kuzatish mumkin. Bu musiqiy g'oyalar va texnologiyalarning savdo yo'llari va madaniy almashinuvlar bo'ylab tarqalishidan dalolat beradi.

Qadimiy cholg'u asboblarni asrab-avaylash va o'rganish O'rta Osiyoning musiqa tarixi va madaniy merosini bilish uchun katta ahamiyatga ega. Bu boradagi keyingi tadqiqotlar Markaziy Osiyo xalqlarining jahon musiqa san'ati rivojiga qo'shgan hissasini yaxshiroq baholashga yordam beradi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, Markaziy Osiyo xalqlarining qadimiy cholg'u asboblarni o'rganish o'tmishga qiziqarli sayohat bo'lib, musiqaning insoniyat jamiyatida tutgan o'rnini va uning asrlar davomida madaniyatlarni birlashtirish qobiliyatini anglash imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES)

1. Zufarov A.M. "O'zbek tanburi / O'zbek tanburi", "Fan va ma'rifat xabarnomasi". № 11 (65). 4-qism, 2019 yil.

2. Ziyaeva M. “O‘zbek an’anaviy musiqasi va ijrochilik maktablari ijrosida dutorning o‘rni. / O‘zbek an’anaviy musiqa va ijrochilik maktabi ijrochiligida dutorning o‘rni”. “Fan va ta’lim byulleteni”. 2019 yil, 11-son (65).
3. Abduazimov R.A. “O‘zbek cholg‘u asbobi rubobda ijro etilgan meroslar”. “Zamonaviy fan va ta’lim muammolari”. 2018 yil, 11 (131)-son.
4. Asafiyev B.V. Musiqiy shakl jarayon sifatida. L.: 1971. B. 210.
5. Barenboim L.A. Musiqa pedagogikasi va ijrochilik. L., 1974. B. 283.
6. Juraev F. Ommaviy musiqiy-estetikning shakllanishi va rivojlanishi o‘quvchilarni o‘zbek xalq cholg‘ulari to‘garaklarida tarbiyalash.2018,233/